

Rousseaun Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista

Hiljan suomeksi ilmestynyt (Vastapaino 2000) Jean-Jacques Rousseaun Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista vuodelta 1754 on julkinen alku merkittävälle teoreettiselle uralle.

Tutkielma taitojen ja tietämyksen merkityksestä moraalille vuodelta 1750 on puolestaan lennokas pamfletti, mutta vasta sen saamaan kritiikkiin vastaaminen herätti Rousseaun tutkijansielun ja johdatti hänet askel askeleelta jälkimmäisen tutkielman aiheen pariin. Jo marraskuussa 1751 hän mainitsee eriarvoisuuden kaiken yhteiskunnallisen pahan juureksi.

Tutkielman on määrä osoittaa, että ihmisten keskinäinen eriarvoisuus on olennaisesti ihmisten itsensä historiallisesti tuottamaa, eikä ”luonnostaan” (fyysistä). Tämä ei ollut populaari teesi, mutta ei mullistavakaan, koska Rousseau kunnioittama Hobbes oli jo esittänyt sen. Mutta eriarvoisuuden historia kietoutuu yleensä työnjaon kehityshistoriaan, viime vaiheessa rahatalouden syntyyn. Tutkielmassa muovautuvatkin idut melkein koko siihen temaattiseen arsenaaliin, josta mm. Hegelin, Marxin sekä klassisen sosiologian moderniin maailmaan kohdistuva *kritiikki* kehkeytyy.

Rousseauun kirjoittamista artikkeleista Diderot’n ja d’Alembertin *Ensyklopediaan* merkittävin (v. 1755) käsitteli poliittista taloutta. Se ja tutkielma osoittavat yhdessä, että Rousseauun pääteoksien politiikkaa, kulttuurifilosofiaa ja antropologiaa koskevat suuntaviivat olivat hyvin näkyvissä jo 1750-luvun puolessa välissä. Toki näissä pääteoksissa, *Yhteiskuntasopimus* ja *Émile* (kumpikin v. 1762), on tärkeitä täsmennyksiä.

Seuraavassa käsittelen ensin Rousseauun tehtävänasettelua, omistusta Geneven tasavallalle, esipuhetta sekä johdantoa. Sen jälkeen tarkastelen *Tutkielman* ensimmäistä ja toista osaa.

OMISTUS, ESIPUHE JA JOHDANTO

Omistuskirjoituksessa Rousseau ylistää Geneven oloja. Mutta voi olla, että hän esittää tahallaan aristokratian ja tavallisen kansan suhteet sillä tavalla idealisoiden ja anakronistisesti, että

kontrasti todellisiin oloihin käy ilmeiseksi ja samalla esitys piikkikääksi aristokratian kannalta¹. Näin näkee yhä useammin väitettävän.

Rousseauun mukaan ”tiede ihmisistä” edellyttää sellaisen alkuperäisen olemuksen paljastamista, josta kaikki sosiaalinen kehitys on eliminoitu. Hän siis toteaa, että sosiaalinen luonne on *buonontunut ilmiasu* (s. 26). Eliminoinnin tulos on *luonnon-tilainen ihminen*. Hän ymmärtää nojautuvansa hypoteeseihin, joiden osumisesta oikeaan ei ole takeita. Mutta tämä ei hänen mukaansa estä selvittämästä mm. moraalisen eriarvoisuuden alkuperää, poliittisen järjestelmän perustaa ja kansalaisten vastavuoeroisia oikeuksia (s. 30).

Rousseau ei selitä, miksi tämä menetelmä on välttämätön tai valaiseva. Ehkä esikuvien, Hobbesin ja Locken, arvovaltaisuus tekee perustelun tarpeettomaksi. Rousseau uskoo kuitenkin eliminoivansa heitä radikaalimmin sosiaalisen ilmiönsun. Hänen mukaansa kaikki luonnonoikeuden normit saadaan yhdistelemällä kahta ”järkeä edeltävää periaatetta”, joista ensimmäinen on *itsensä rakastaminen (amour de soi-même)* ja toinen *sääli (pitié)*. Edellinen on itsensä säilyttämisen periaate ja tunne, jälkimmäinen taas luonnollista vastenmielisyyttä nähdä ”varsinkin oman kanssaihmisemme tuhoutuvan tai kärsivän”. Säälin tehtävä on lajin säilyminen. Tärkeää on, ettei luonnonoikeus vaadi olettamaan luonnonihmistä sosiaalisiksi (s. 29ff; vertaa 61, 145)².

Rousseau tarkastelee aluksi luonnonihmisen fyysisiä ominaisuuksia, ihmistä eläimenä eläimien joukossa. Hänen pohdintansa ovat kiinnostavia, mutten esittele niitä. Hän ymmärtää kyllä esittävänsä taaskin vain hypoteeseja.

Luonnonihmisen ja eläimen henkisten ominaisuuksien ero on perin vähäinen. Ihmistä *eivät* erota eläimestä mainitut *itsensä rakastaminen* ja *sääli*. Edellinen on Rousseauin tärkeän huomautuksen 15 mukaan erotettava *itserakkaudesta (amour propre)*, joka on ”suhteellinen ja teennäinen tunne, joka syntyy yhteisössä ja panee kunkin yksilön ottamaan itsensä huomioon ennen kaikkia muita”³ (s. 145). Suhteellinen (relatiivinen) ihminen määrittää identtisyytensä kanssaihminen suhtautumisen muodostamasta peilistä. Villi tai luonnonihminen taas on identtisyysessään omaehtoinen ”absoluuttinen olento” jo siksi, että hän elää eristyneesti peilin ulottumattomissa. Itserakkaus ja sen erilaiset muodot on käsitettävä itsensä rakastamisen modifikaatioiksi.

Luonnonihminen ei eroa eläimestä siksikään, että kykenee yleisiin mielikuviin. Varsinainen käsitteiden käyttö alkaa ihmisellä vasta yhteiskuntakehityksen päästyä vauhtiin, vasta kun mielikuviutus sekä siihen liittyvä muisti ja ennakoiminen avartavat ihmisen perspektiiviä.

Ihminen *eroaa* Rousseauin mukaan eläimestä kahdessa suhteessa. Ensinnäkin, eläin valitsee vaistonsa johdattamana, mutta ihminen vapaasti (s. 47). Toiseksi, eläimeltä puuttuu *täydellistymisen (perfectibilité)* kyky, joka ”olosuhteiden myötävaikutuksella kehittää vuorostaan kaikkia muita kykyjä” (s. 48). Tämä kyky on luonnonihmisellä *latentti*. Sen aktualisoituminen ei ollut välttämätöntä, vaan vaatii monia *sattumia*. Totean perustelematta, että ero on hataralla pohjalla ja että tämä olisi periaatteessa voitu käsittää jo Rousseauinkin aikana ilman nykyistä kiistatonta evidenssiä, joka perustuu tietoomme suurista kädellisistä. Rousseauin eliminointioperaatiota voimme silti pitää radikaalina.

Luonnonihmisessä ei ole *absoluuttisena ja muista erossa elävänä olentona* lainkaan moraalista paha, jos ei moraalista hyvääkään (s. 59), ei intohimoja (siis passioita) itsensä rakastamista ja sääliä lukuun ottamatta (s. 49), joten häntä ei voi loukata eikä häntä kohtaan tehdä vääryyttä. Hänellä ei myöskään ole menneisyyttä tai tulevaisuutta ohi välittömästi käsillä olevan perspektiivin (s. 49, 50), ei mielikuviutusta, ei kuolemaa (s. 49). Hänellä ei myöskään ole mahdollisuutta tehdä *vertailuja* muista keskenään tai itsestään suhteessa muihin⁴.

TOINEN OSA: KORRUPTION TIE

Aina tutkielman sivulle 80 saakka voisi luulla, että Rousseau esittää luonnontilan ihmisen parhaaksi ajaksi⁵. Esittäähän hän alussa kehityksen selvin sanoin huononnukseksi. Mutta nyt saamme kuulla, että *pitkäaikainen ja stabiili onnellisuusbuippu* sijoittuukin paimentolaisuuteen, joka muodostaa kultaisen keskitien primitiivisen tilan tylsyyden ja Rousseauin ajan korruption välille⁶. Paimentolaisuuteen liittyvät perhe, tämän sisäinen työnjako sekä jonkinlainen esivalta ja omaisuus. Se on vuorostaan pitkäaikaisen kehityksen (keräily, metsästyminen, kalastus), mutta lisäksi myös ulkoista *sattumaa* vaativan *ensimmäisen mullistuksen* tulos. Rousseau onkin näin itse asiassa modifioinut matkalla alkuperäistä kuvaustaan luonnontilasta.

Toisen osan aloittaa kuuluisa vuodatus, jonka mukaan yksityisomistus on kaiken pahan alku ja juuri. Rousseau tarkoittaa tässä maaomistusta, joka kuuluu *toisen, kohtalokkaan mullistuksen* yhteyteen (vertaa s. 81). Hän ei kuitenkaan tuomitse

yksityisomistusta sinänsä, vaan kuten vertailu, *amour propre*, taidot, ja yleensä kaikki, mikä on johtanut pois alkuperäisestä luonnontilasta, se on todellakin vasta pahan *siemen*. Kehkeytenyt, varsinainen paha, on muodostunut siemenistä vasta aikojen kuluessa. Mutta toisaalta tämä toinen mullistus eli maanviljelyskulttuurin synty avaa pahalle sikäli avoimen ”täydellistymisen” reitin kohti modernin maailman korruptiota, että rahatalous on maan yksityisomistuksen etäinen hedelmä. *Sattuma* konstituoit kehitystä tässäkin mullistuksessa, kuten siirtymässä luonnontilasta metsästykskulttuuriin ja tästä paimentolaisuuteen.

Ensyklopediaan kirjoittamassaan artikkelissa poliittisesta taloudesta tutkielmaa seuraavalta vuodelta Rousseau sanoo yksityisomistusta pyhäksi oikeudeksi. Hänellä on tällöin mielessään erityisesti perheviljelmä, jonka hän käsittää talonpojan vapauden perustaksi. Rousseautta ymmärretään perusteellisesti väärin, jos kuvitellaan nämä yksityisomistusta koskevat kannat keskenään ristiriitaisiksi.

Toinen mullistus, joka kytkeytyy maanviljelykseen ja metallurgiaan, on myös viimeinen mullistus, koska Rousseau ei aikaistensa keskuudessa yleistyvään tapaan tunnusta *kommersialista*, aikansa kehittyneeseen rahatalouteen perustuvaa yhteiskuntatyyppiä uudeksi vaiheeksi⁷. Vasta tässä mullistuksessa syntyvät varsinaiset valtiot ja niiden oikeusjärjestelmät. Työnjako muuttuu perheen sisäisestä yleiseksi työnjaksi, kaikkein ensimmäiseksi luonnollisesti maanviljelijöiden ja seppien välille. Myöhemmin se syveni jokaisen uuden taidon yhteydessä syventäen samalla eriarvoisuutta. Rousseauin näkemyksen mukaan näet tarpeiden, tyydyttämisen ja välineiden dynamiikka kehittyy itsekseen, niin että tarpeet syntyvät enenevästi siinä myös *vaikutuksina*.

Eriarvoisuus ja työnjako johtavat kyllä yksilöiden kykyjen kehittymiseen, mutta kollektiiviseen moraaliseen rappioon, jota Rousseau kuvaa Hobbesia mukaillen *sotatilaksi*. Tämän lopettaa rikkaiden keksimä juoni, jossa köyhät houkutellessaan legitimoimaan eriarvoisuus yhteisen hyvän varjolla. Aluksi on rikkaiden ja köyhien, mutta lopulta herrojen ja orjien eriarvoisuus. Orjuus syntyy, kun heikoilla ei ole enää ponnistuspuhjaa vastarinnalleen. Eriarvoisuuden ydin on rikkaudessa, koska sillä voidaan joustavasti tuottaa muuta eriarvoisuutta⁸.

Yritän tiivistää ne korruption piirteet, jotka täysin kehittyneinä esitettyjen suuntaviivojen mukaisesti muodostavat modernin yhteiskunnan kritiikin perustan Rousseauilla. On olennaista, että nämä piirteet voidaan kaikki käsittää sekä yhteiskunnan, erityisesti rahatalouden *rakennepiirteiksi*, että eräänlaisiksi yleisiksi *luonnetendenseiksi* (vertaa s. 106).

- 1.) *Taloudellinen kilpailu* on nollasummapelejä, jossa jokainen voitto edellyttää jonkun häviävän.⁹
- 2.) Moderni yhteiskunta on *naamioiden* yhteiskunta, koska minun on etujen ristiriidasta huolimatta kerran toisensa jälkeen uskottava muille, että tarkoitan heidän paras-taan ja olen heidän ystävänsä. Tarvitsen *naamion*, josta tietenkin tulee *muodollisena kohteliaisuutena* toinen luontoni, enkä enää yleensä näytä, mitä *todella* tunnen, ajattelen tai olen.
- 3.) Moderni yhteiskunta on *vieraantumisen, itsensä-ulko-puolella-olemisen* yhteiskunta. Modernin ihminen ei voi omaehtoisesti muodostaa käsitystään siitä mitä on, vaan vain sen perusteella, miten toiset ihmiset häneen hänen käsittääkseen suhtautuvat. Hän on lopulta pelkkiä toisten ja yhteiskunnan määrittelemiä *rooleja*. On tärkeää ymmärtää, että Rousseau ei ajattele naamioiden ja roolien olevan vain *pintaa*. Ne ovat pikemminkin modernin ihmisen olemusta.

4.) Moderni yhteiskunta on *alistamisen* ja *alistumisen*, *heruuden* ja *orjuuden* yhteiskunta. Tämä perustuu siihen, että modernin ihmisen luonnetendenssin yksi puoli on se kyltymätön resurssien ja tunnustuksen tarve (vertaa ed. kohta ja s. 121), jonka ainakin Rousseau käsityksen mukaan Hobbes luuli kuuluvan ihmisen olemukseen. Asemasta ja tarpeesta riippuen ihminen saa tai kuvittelee saavansa haluamansa alistamalla tai alistumalla.

*Émile*ssä Rousseau sanoo selvästi, että moraalinen hyvä ja paha ovat saman kolikon kaksi puolta ja että *hyve onkin lopulta kykyä vastustaa paha*. Hän ymmärtää nytkin, että villi ei ole *moraalisesti* hyvä eikä paha. Mutta väistämätön johtopäätös, jota hän ei vielä tee, on että ihmisen todellinen olemus nähdään pikemminkin niissä ihmisissä, jotka eivät enää voi hylätä ”yhteiskunnan pyhää sidettä”, kuin niissä, jotka voivat vetäytyä onnekseen karhujen ja susien pariin (katso s. 127ff). Jos hän ensimmäisessä modifikaatiossaan, joka hänen piti luonnonihmisen luonnehdintaan tehdä, määritteli paimentolaisuuden ihmiskunnan onnen huipuksi, voisi toinen modifikaatio kuulua vaikka seuraavasti: ehkä ihmiskunta olikin tuolloin onnellisin, mutta paimentolaiset eivät olleet ihmiskuntaa *sanan varsinaisessa mielessä* (vertaa *Yhteiskuntasopimuksesta*, I. 8).

SUOMENNOS

Tarkallakaan lukemisella en löytänyt suomennoksesta kovin monia käännösoikkuja. Hyvä! Termin ”passio” kääntäminen ”intohimoksi” näyttää vakiintuneen. Kai on sitten saman tien yleisesti selvää, ettei intohimo tällöin tarkoita affektiivisuutta tai monotonista kiintymistä johonkin? Muutama huono termin valinta on jo tullut esille. Niitä on kyllä hiukan liikaa. Sivun 56 termeillä ”propositio” ja ”diskurssi” käännetään ranskalaiset kaltaisvasteineet epäonnistuneesti, koska niitä käytetään suomen kielessä vain teknisessä merkityksessä, joka varsinkin jälkimmäisen kohdalla on kaukana tarkoitetusta. Sivulla 100 suomennos väittää poliittisten erojen johtavan väistämättä siviilielämän eroihin!

Sivulla 57 on termit, joilla on ikivakiintuneet kaltaisvasteineet ”substanssi” ja ”moodi”, käännetty ”sisällöksi” ja ”olomuodoksi”. ”Prudence” ei ole filosofisissa yhteyksissä varovaisuutta, vaan harkintakykyä (s. 74), eikä se ollut ainakaan vielä Rousseauin päivinä ”koneellista”. Täysin harhaanjohtava ja ranskan-kieliseen tekstiin perustumaton on saman sivun ”-- valmistautui julistautumaan yksilönäkin ylimykseksi”, kun teksti selvästi tarkoittaa vain ”muiden yläpuolelle”. Luonnonihmisen kehitys ei johtanut aluksi ”julmuuden”, vaan ehkä ”ärhäkkyuden” (*ferocité*) vähenemiseen (s. 77), kun ”julmuus” ei ilmeisestikään villiin sovi. Sivun 100 ensimmäisessä kokonaisessa kappaleessa on kyse eriarvoisuuden kehityskulun *välttämättömyydestä*, eikä sen *tarpeellisuudesta*. Erittäin harhaanjohtavaa. Prudenssi on yhtä tärkeä, tärkeämpikin kuin sanakirja.

VIITTEET

1. Suomentaja ei ole huomannut, että puhutteluosoituksissa ei aina esiinny sana ”täysivaltainen” (*souverain*). Tällöin kohteena eivät olekaan kaikki Geneven kansalaiset (suuri neuvosto), vaan oligarkinen pieni neuvosto, joka pyrki hallitsemaan mahdollisimman vapain käsin. Vertaa Merja Kylmäkoski, *The Virtue of Citizen: Jean-Jacques Rousseau's Republicanism in the Eighteenth-Century French Context*, Tampere, 2000, s. 73ff.
2. Käännöksessä on tässä kohtaa yksi harvoista pahoista sotkuista.
3. ”Teennäinen” on huono käännös, sillä tässä on puhe (kuten relatiivisenkin kohdalla) vastakohtasta luonnolliselle, siis *keinotekoisesta*. Tokihan *amour propre*n ilmauksen täytyy voida olla yhtä hyvin aito tai vilpittön kuin teennäinenkin.

4. ”Vertailu” on Rousseauilla tekninen termi. Sen *teoreettinen merkitys* liittyy Locken esikuvan mukaisesti käsitteenmuodostukseen. Sen *praktinen* merkitys viittaa niihin ihmisten välisiin keskinäisiin suhteisiin, joissa kunnia, kunnioitus, hyväksyntä, häpeä, ylimieli, kopeus ja lopulta alistamisen halu muotoutuvat (vertaa s. 121).
5. Tosin huomautus 9:n loppu, jonka Rousseau osoittaa niille, jotka ovat kuvitelleet hänen ehdottavan paluuta luontoon, olisi voinut arveluttaa (katso s. 127ff).
6. Olen korjannut suomennosta, jossa on ”tylsyyden” (*stupidité*) sijalla ”veltous”. Tämä pitäisi Rousseauin kohdalla varata kuvaamaan miehuuden hiipumista mukavuuksien ja luksuksen keskellä.
7. Rousseauin-aikaisesta väittelystä perinteisten republikaanien (esim. Rousseau) ja uutta kommersiaalista yhteiskunta kannattavien välillä, katso Kylmäkoski, emt., s. 87ff.
8. ”Tahdotteko siis tehdä valtion lukajsi? Lähentäkää äärimmäisiä asteita niin paljon kuin mahdollista; älkää suvaitko äveriäitä ihmisiä, älkääkään myöskään jäläisiä. Nämä kaksi luokkaa, jotka ovat luonnostaan eroittamattomia, ovat yhtä tuhoisia yhteishyväälle; toisesta tulevat tyrannian kannattajat, toisesta tyrannit: heidän välillään käydään aina kauppaa valtion vapaudesta; yksi sen ostaa ja toinen sen myy.” (*Yhteiskuntasopimus II*, 11)
9. En voi olla ihmettelemättä, että maailmasta tuntuvat ikään kuin kadonneen jälkiä jättämättä mielestäni aivan ilmeiset vastaväitteet sille yleistyneelle näkemykselle, jonka mukaan myöhempi taloudellinen kehitys on osoittanut Rousseauin kannan varauksetta vääräksi.

Rousseau suomeksi

- *Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet*. Suom. J. V. Lehtonen. Karisto, Hämeenlinna 1918; toinen painos 1988; kolmas painos 1997
- *Émile eli kasvatuksesta*. Suom. Jalmari Hahl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1905; toinen painos WSOY, Porvoo-Helsinki 1933
- *Tunnustuksia: valikoima otteita*. Suom. Edwin Hagfors. Gummerus, Jyväskylä-Helsinki 1938; toinen painos 1965; kolmas painos 1999
- *Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista*. Suom. Ville Keynäs. Vastapaino, Tampere 2000